

НАУКОВА СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА В.Ф. ПАЛАМАРЧУК У ВИМІРАХ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Олена БАРАНОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу
дидактики
Інституту педагогіки НАПН України

МИСЛЕННЯ ЯК КЕРОВАНИЙ ПРОЦЕС

У фундаментальних працях працях «Школа вчить мислити», «Першооснови педагогічної інноватики», «Як виростити інтелектуала», «Глобус інтелекту» та ін. викладено цілеспрямовану поопераційну систему формування мислительних умінь учнів, яка ґрунтується на науково доведеній думці, що мислення не має бути стихійним процесом, а розвивається цілеспрямовано формуванням чіткої системи мислительних операцій (дій): аналіз та синтез, порівняння, узагальнення, конкретизація, визначення понять, систематизація, узагальнення, моделювання, доведення та спростування, перенесення. Наукові праці В.Ф. Паламарчук стали дидактичним алгоритмом для тисяч науковців та вчителів не тільки України, а й зарубіжжя. Валентина Федорівна довела, що вершина творчості досягається через самоорганізацію та культуру розумової праці. Її концепція взаємозв'язку навчання і розвитку лежить в основі багатьох документів про освіту та працях сучасних науковців.

ВІД «ШКОЛИ МИСЛЕННЯ» ДО СВІДОМОГО ЖИТТЄВОГО ВИБОРУ

Сучасним вектором розвитку цих ідей є розбудова цілісної моделі випускника ліцею, здатної до інтелектуальної свободи та відповідального самопроєктування. Сьогодні цей напрям наукового пошуку набуває особливої ваги, адже динамічні трансформації соціального середовища та високі технологічні вимоги визначають нові орієнтири для профільного навчання. У стані суспільної нестабільності саме здатність до аналітичного опрацювання інформації, критичного мислення та усвідомленого вибору стає запорукою життєстійкості особистості.

16 грудня 2025 року пішла з життя доктор педагогічних наук, професор, знана вчена в області дидактики Валентина Федорівна Паламарчук, яка залишила понад 300 наукових праць, що стали фундаментом сучасної української освіти. Для Валентини Федорівни як вчительки і науковця школа була центром і смыслом буття. Її життєве кредо «чистої науки не існує, вона завжди ґрунтується на педагогічному досвіді» залишається для дослідників нагадуванням про важливість живого зв'язку між теоретичними пошуками й практичною діяльністю вчителя в єдності процесів навчання та розвитку. На етапі освітніх трансформацій, зумовлених розбудовою профільної середньої освіти, актуалізація її доробку забезпечує розвиток інтелектуальної суб'єктності учня в умовах глобальних викликів.

У світовому освітньому дискурсі концепт Profile of a Graduate сьогодні виходить за межі суто академічних досягнень, фокусується на формуванні «well-rounded person» – гармонійної особистості, здатної до успішної життєдіяльності в умовах високої невизначеності. Сучасний ринок праці потребує фахівців, здатних до безперервного навчання протягом життя, що вимагає від профільної школи підготовки випускника як трансформаційної життєвої сили. Реалізація цих аспектів у освітньому процесі дає змогу втілити сучасну модель випускника, яка є результатом синтезу класичної дидактики «школи думки» та вимог глобальної компетентності й розглядає особистість, здатну до прогностичного моделювання власного майбутнього. Модель візуалізує цілісну структуру готовності старшокласника до життєвого вибору через шість взаємозалежних домінант: компетентний читач, який через глибоке осмислення текстів формує світогляд; грамотний користувач інформаційного простору, здатний до когнітивного захисту в цифрову епоху; ефективний командний комунікатор, готовий до продуктивної співпраці; свідомий громадянин України з непохитною національною ідентичністю; проактивний суб'єкт вибору, який самостійно проєктує власну траєкторію; емоційно зріла особистість, наділена розвиненим емоційним інтелектом. Такий підхід дає змогу трансформувати профільну освіту зі системи підготовки до професії в простір формування інтелектуальної суб'єктності, де випускник постає як трансформаційна життєва сила, готова адаптуватися до змін та свідомо творити майбутнє. Посилання тут: <https://surl.li/yulqvw>

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ЧИННИК КОГНІТИВНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У сучасних дидактичних дослідженнях критичне мислення розглядають не лише як інтелектуальний інструмент, а й як запоруку когнітивної стійкості особистості в умовах гібридних загроз та інформаційного переенасичення (О.В. Малихін, Н.О. Арістова, 2025). Формування такої стійкості у ліцеїстів передбачає розвиток здатності до опору маніпулятивним впливам та збереження цілісності власних світоглядних орієнтирів. Цей підхід дає змогу учневі вибудувати когнітивний фільтр, що захищає інтелектуальну суб'єктність від деструктивних зовнішніх чинників. Отже, критичне мислення стає фундаментом психологічної та інтелектуальної безпеки випускника, забезпечуючи його спроможність до ефективної життєдіяльності у високоризикованому інформаційному середовищі. Критичне мислення тут виступає не просто наскрізним умінням, а ключовим інструментом самопроєктування. Саме такий системний підхід дає змогу перетворити навчання на захопливий процес інтелектуального відкриття.

ВЕКТОР РОЗВИТКУ: ЧЕРЕЗ МИСЛЕННЯ ДО САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Навчаючи дитину мислити критично, ми даємо їй справжню внутрішню свободу. Саме тому так важливо перетворювати кожне завдання на мотивувальний інтелектуальний виклик. Замість надання готових відповідей варто створювати умови для їх народження через спільний аналіз, дискусію та критичне оцінювання, надихаючи учнів навчатися впродовж усього життя. У цьому бачиться продовження справи Валентини Федорівни Паламарчук – у кожному учневі, який впевнено тримає курс у безкрайньому морі інформації, спираючись на силу власного розуму. Доробок професора В.Ф. Паламарчук – це жива освітня траєкторія, що простягається від фундаментальних засад «школи думки» до сучасної моделі випускника як трансформаційної життєвої сили. Розвиваючи ідеї формування мислення у вимірах сьогодення, ми забезпечуємо готовність особистості до

свідомого життєвого вибору та активної самореалізації.

Пам'ять про Валентину Федорівну Паламарчук – Вчительки та Науковця втілюється у кожному самостійному рішенні та вмінні здобувача освіти критично сприймати світ, перетворюючи виклики нестабільності на простір для інтелектуального поступу та безперервного саморозвитку.

ОСВІТНЯ ТРАЄКТОРІЯ: БЛІЦ-ПОРАДИ ВІД ВАЛЕНТИНИ ПАЛАМАРЧУК

Науковцям, здобувачам освіти та учням:

- ♦ перетворюйте кожне завдання на інтелектуальний виклик;
- ♦ не давайте готову відповідь – створіть умови для її народження через аналіз та критичне оцінювання;
- ♦ навчайтеся усе життя.

Учнів: як стати автором власного життя:

- *Сумнівайся та перевіряй.* Сприймай будь-яку інформацію як гіпотезу, що потребує доказів. Це твій когнітивний фільтр і запорука внутрішньої свободи.
- *Проєктуй майбутнє.* Розглядай кожне рішення через призму прогностичного моделювання: які наслідки воно матиме для твоєї професійної та особистої траєкторії?
- *Будь проактивним.* Не чекай на обставини – створюй їх. Твоя суб'єктність є головною трансформаційною силою в динамічному світі.
- *Постійно розвивайся.* Розкривай свій потенціал упродовж усього життя. Будь відкритим до нового – твоя адаптивність є найціннішим капіталом у світі змін.

Вчителю: як реалізуватися сьогодні:

- ♦ *Навчайся та самовдосконалюйся.* Будь взірцем людини, яка вчиться впродовж життя. Твоя відкритість до нового – найкращий стимул для інтелектуального зростання учнів.

- ♦ *Проблематизуй навчання.* Замінюй готові відповіді запитаннями. Нехай кожен урок починається з інтелектуального виклику, що стимулює аналіз та пошук істини.

- ♦ *Готуй учня до життєвого вибору.* Стань ментором у процесі самовизначення учня. Допомогай йому впевнено й безпечно обирати власний курс у безкрайньому океані можливостей.

- ♦ *Підтримуй суб'єктність.* Давай учневі простір для вибору та відповідальності. Дозволь йому бути не об'єктом впливу, а повноправним партнером у навчанні та дослідженні світу.

- ♦ *Цінуй рефлексію.* Виділяй час на осмислення процесу пізнання. Запитуйте учнів не лише про те, що вони дізналися, а й про те, як вони цього дійшли.

- ♦ *Розумій емоції та цінності.* Плекай емоційний інтелект і атмосферу довіри. Пам'ятай: глибоке мислення народжується там, де цінують гідність особистості та етичність вибору.

Науковцю: як плекати спадкоємність у вимірах змін:

- ♦ *Стій на плечах титанів.* Шануй наукову спадщину як фундамент власного пошуку. Пам'ятай: сучасні інновації набувають сили лише тоді, коли вони живляться глибиною досвіду попередників та фундаментальністю класичної дидактики.

- ♦ *Шукай істину в практиці.* Тільки той науковий доробок стає дієвим, який перевірений щоденною працею вчителя та спрямований на вирішення його реальних потреб.

- ♦ *Інтегруй глобальне та національне.* Сміливо поєднуй прогресивні світові орієнтири з унікальним надбанням вітчизняної школи думки. Створюй автентичний науковий продукт, що відповідає світовим стандартам та національним цінностям.

- ♦ *Дивись за горизонт.* Розвивай прогностичний потенціал досліджень. Спрямовуй свої наукові пошуки на випередження викликів майбутнього, проєктуючи стратегії успішного життя особистості у світі, що стрімко змінюється.